

Кисельова О. М.,

аспірантка кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого**ІННОВАЦІЙНА ДЕРЖАВА У КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОМУ ДИСКУРСІ:
НОВА КОНЦЕПЦІЯ АБО СУЧАСНИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ?**

Анотація. Стаття присвячена проблематиці конституціоналізації принципу інноваційної держави в Україні. Автором проаналізовано визначення інновацій у якості основного елементу інноваційної екосистеми держави, без належного функціонування якої неможливо досягти добробуту в суспільстві, оскільки вона сприяє досягненню цілей сталого розвитку. Висвітлюється нерозривний зв'язок Цілей Сталого Розвитку Організації Об'єднаних Націй та конституційного принципу соціальної держави. Розкривається місце права на інноваційну діяльність в Конституції України. Суть принципу інноваційної держави досліджується крізь призму поглядів експерта у галузі публічного управління та першого головного технічного директора Сполучених Штатів Америки (далі – США) Аніша Чопри. Наводяться практичні приклади дієвості інноваційної держави у США в бік піднесення благополуччя населення. Під час надання характеристики інноваційній державі автор наголошує на її кінцевій меті, яку пов'язують спільні ознаки з метою класичної соціальної держави. Перелічуються ознаки та інструменти інноваційної держави за А. Чопрою. У статті згадується криза соціальної держави та її причини згідно поглядів зарубіжних та українських вчених як одна із причин актуалізації конституційного тексту. Досліджені погляди українських вчених (зокрема, В. Речицького) щодо фіаско соціальної держави за чинною Конституцією України. Автором поставлено питання щодо необхідності відображення принципу інноваційної держави у конституційному дискурсі. Аналізується ймовірність розгляду інноваційної держави у якості неомоделі соціальної держави. Автор досліджує можливості відображення принципу інноваційної держави у тексті Основного Закону. Окрема увага акцентується на необхідності подальшого розвитку цієї тематики з урахуванням необхідності вирішення кризи соціальної держави, реформування конституційного тексту (наприклад, шляхом прийняття нової Конституції України), з огляду на процеси діджиталізації та стрімкий інноваційний прогрес, а також стимулювання активного суспільства, здатного себе забезпечувати.

Ключові слова: *інноваційна держава, право на інноваційну діяльність, соціальна держава, криза соціальної держави, неомодель соціальної держави, Конституція України, конституційна реформа.*

Kyselova O. M. Innovative state in the constitutional discourse: a new concept or a modern dimension of the welfare state?

Abstract. The article is devoted to an issue of constitutionalizing the innovative state principle in Ukraine. The author analyzes the definition of innovation as a key element of the state's innovative ecosystem, without the proper functioning of which it is impossible to achieve prosperity in society, as it contributes to the achievement of sustainable development goals. The article highlights the inextricable link between the United Nations' Sustainable Development Goals and the constitutional welfare state principle. The author analyzes the place of the right to innovative activity in the Constitution of Ukraine and examines the essence of the innovative state principle through the prism of the views of Anish Chopra, an expert in public administration and the first Chief Technology Officer of the United States of America (hereinafter referred to as the USA). Practical examples of the effectiveness of an innovative state in the USA in terms of improving the well-being of the population are given. When describing the innovative state, the author emphasizes its ultimate goal, similar by its common features to the goal of the traditional welfare state. The article lists the characteristics and instruments of an innovative state according to A. Chopra. It mentions the crisis of the welfare state and its causes according to foreign and Ukrainian scholars as one of the reasons for updating the constitutional text. The author examines the views of Ukrainian scholars (in particular, V. Rechitsky) on the failure of the welfare state under the current Constitution of Ukraine. The author raises the question of the need to reflect the innovative state principle in constitutional discourse and analyzes possibility of considering the innovative state as a new model of the welfare state. The author explores the possibilities of reflecting the innovative state principle in the text of the Constitution of Ukraine. Particular attention is paid to the need for further development of this topic, taking

into account the need to resolve the crisis of the welfare state, to reform the constitutional text (for example, by adopting a new Constitution of Ukraine), considering the processes of digitalization and rapid innovative progress, as well as stimulating an active society capable of providing for itself.

Key words: *innovative state, right to innovative activity, welfare state, crisis of the welfare state, new models of the welfare state, Constitution of Ukraine, constitutional reform.*

Вступ. В умовах сьогодення суспільні науки, зокрема економічна теорія, політологія та право, застосовують у своєму категоріальному апараті термін «інноваційна держава» для позначення певного концептуального механізму та принципового підходу до розвитку суспільного ладу. І хоча одностайності у наукових колах України та зарубіжних держав у питанні тлумачення цього терміну наразі не досягнуто, актуальним є дослідження концепції інноваційної держави саме у конституційно-правовому розумінні.

Виклад основного матеріалу. Українське законодавство розглядає інновації як новостворені та/або вдосконалені конкурентоздатні технології, продукцію, послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва та/або соціальної сфери (абзац другий частини першої статті 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» [1]). У виробництві інноваційної продукції та інноваційній діяльності загалом задіяні чимало суб'єктів, які утворюють інноваційну екосистему держави.

Різні запропоновані підходи до розуміння інноваційної екосистеми у своєму доробку дослідила Лановська Г.І., узагальнюючи працю якої можна виокремити такі суттєві ознаки розглядуваного явища:

1. Використання на позначення такої структури слова, властивого природничим наукам, – «екосистема» – не є випадковістю, оскільки її можна охарактеризувати як динамічний та адаптивний організм, який створює, видозмінює, а також споживає знання з кінцевою метою – створенням інноваційних продуктів;

2. Суб'єктами цієї системи виступають різноманітні інституції, як державні, так і недержавні, що співпрацюють з метою створення та передання знань, підтримки технологічного розвитку, комерціалізації ідей на шляху до суспільного інноваційного прогресу;

3. Інноваційній екосистемі притаманні такі невід'ємні складники: наука (і її першочергові представники – заклади вищої освіти, наукові установи), дослідницька та інноваційна інфраструктура, венчурні інвестиції, стійкий попит на інноваційну продукцію та законодавче поле, спрямоване на розвиток інноваційної діяльності в державі [2, с. 258-260].

Не дивлячись на те, що виробниками інновацій переважно є представники громадянського суспільства в обличчі приватних інституцій, не можна знецінювати роль держави у інноваційній екосистемі, так як саме держава має творити законодавство, а також стимулювати свободу наукової і технічної творчості, яка закріплена на конституційному рівні. Так, відповідно до статті 54 Конституції України держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством [3]. Можна вважати, що саме з положень цієї статті опосередковано впливає право особи на інноваційну діяльність. Так, до прикладу, на думку Гречко О.О., пряма незакріпленість у Конституції України права на інноваційну діяльність не означає відсутність такого права у структурі конституційно-правового статусу особи. І, дійсно, з такою позицією важко не погодитись, зокрема з урахуванням невичерпності прав людини, закріплених Конституцією України, про що говорить її стаття 22, а також нерозривність зв'язку між науковою (технічною) творчістю та інноваційною діяльністю.

Водночас Гречко О.О. вважає, що визнання конституційно-правової природи права на інноваційну діяльність має місце бути, оскільки Конституція України містить усі необхідні правові підстави для цього, які виражаються не лише у проаналізованій вище статті, а також нормах, що встановлюють загальні засади правового статусу людини, гарантіях судового захисту, а також тих нормах, що характеризують державу як правову [4, с. 14-16].

Окрім цього, не варто забувати про таке нормативне джерело як Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», відповідно до статті 1 якого правовою основою формування та реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в першу чергу є Конституція України, й після неї – інші нормативно-правові акти, що регулюють відносини у цій сфері. Таким чином, правовими передумовами державної інноваційної політики в Україні є саме положення Основного закону. Проте з точки зору достатності такої правової регламентації, обов'язково необхідно враховувати позицію вчених щодо впливу глобальних викликів сьогодення, які видозмінюють засади усіх суспільних відносин, що у підсумку має наслідком необхідність модернізації приписів Конституції України в частині унормування засад реалізації інноваційної політики [5, с. 53-55].

Але чому це важливо? Як свідчить практика, країни з розвинутою інноваційною політикою мають більший успіх на шляху до досягнення цілей сталого розвитку – візьмемо, до прикладу, Швецію, Швейцарію, Німеччину, Францію, у яких бюджетні витрати на наукові дослідження та розвиток науково-технічного прогресу є значно вищими за закладені в українському бюджеті. Однією з серйозних проблем розвитку інноваційного потенціалу України є той факт, що основним (й майже не єдиним) джерелом фінансування інновацій залишаються власні кошти підприємств. Зважаючи на такі очевидні недоліки економічної системи, ігнорування механізмів інноваційної політики як одного з інструментів, за допомогою якого держава здатна подолати економічну кризу, постійно насичуючи внутрішній та зовнішній ринки різноманітною конкурентоздатною продукцією, є принаймні необачливим [6].

Особливої уваги потребує також зазначена вище теза про те, що розвинена інноваційна політика держави сприяє досягненню цілей сталого розвитку. Загальновідомо, що під стратегією сталого розвитку розуміється курс розвитку сучасної цивілізації, спрямований на максимальне забезпечення природних потреб людини, всеохоплююче еко-

номічне зростання, захист довкілля, а також досягнення добробуту шляхом позбавлення особи соціальних негараздів.

Стратегія сталого розвитку у сучасному розумінні започаткована у таких документах Організації Об'єднаних Націй: Декларації з Навколишнього Середовища та Порядку Денному на 21 століття (1992 року). Станом на сьогодні програмним документом, що регулює цю проблематику є Цілі Сталого Розвитку (Sustainable Development Goals / SDGs), прийняті Генеральною Асамблеєю ООН 25 вересня 2015 року резолюцією «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року» (Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development). Такими цілями є: подолання бідності і голоду, розвиток сільського господарства, міцне здоров'я членів суспільства та їх добробут, якісна освіта, гендерна рівність, чиста вода та санітарія, доступна та чиста енергія, гідний рівень забезпечення праці та економічне зростання, розвинена промисловість, інновації та інфраструктура, зменшення нерівності, стійкі міста та громади, відповідальне споживання та виробництво, дії із збереження довкілля, тваринного і морського світу, мир, справедливість та партнерство заради досягнення цих цілей [7, с. 11-13].

Отже, чимало із перелічених цілей стратегії сталого розвитку ідеологічно збігаються із цілями соціальної держави у її класичному доктринальному розумінні. Таким чином, розвинена інноваційна політика держави сприяє досягненню добробуту у суспільстві й здатна створювати інструментарій боротьби із соціальною нерівністю.

Звертаючись до принципу **інноваційної держави**, можна встановити, що він сягає своїм корінням науки публічного управління, оскільки одним з авторів сучасної концепції вважається перший головний технічний директор Сполучених Штатів Америки (далі – США) – Аніш Чопра, призначений на посаду у 2009 році. Основний функціональний обов'язок особи, що обіймає згадану посаду – здійснення консультування президента США з питань використання можливостей технологій і даних на благо всього народу.

Своє визначення інноваційної держави А. Чопра запропонував у праці «Інноваційна держава. Як нові технології можуть змінювати уряд». Так, відповідно до поглядів дослідника, під інноваційною державою варто розуміти систему публічного управління ХХ-го століття, якій властиве залучення широкого кола представників суспільства, заохочення сталого партнерства, спрямованого на ефективно вирішення проблем соціуму. Для досягнення такої мети мають застосовуватись нові інструменти та технології.

Ключовим моментом закріплення такого вектору розвитку США на нормативному рівні було видання Президентом США Бараком Обамою Меморандуму про прозорий та відкритий уряд 2009 року, при обговоренні якого на Форумі з модернізації уряду (2010 року), проведеному за участі представників громадянського суспільства, Президент заявив про те, влада має вдаватись до експериментів та інновацій, так саме як й громадянське суспільство.

Основними ознаками інноваційної держави є: тісний взаємозв'язок державних та приватних структур, спрямований на спільне подолання суспільних негараздів; активна політика щодо забезпечення вільного доступу до публічної інформації; вплив на стандарти діяльності у приватному секторі, що сприяли б розвитку конкуренції; винагорода за результати з використанням механізмів конкурсних процедур, на відміну від сплати за «сподівання» у ході здійснення закупівель. У дослідженні концепції А. Чопри необхідно пам'ятати про позицію посадовця щодо ролі держави у розвитку досліджень та розробок – вона бере активну роль як у розробці нових форм інфраструктури, комунікацій, так і уможливорює їх створення іншими суб'єктами. Держава повинна не заміняти представників приватного сектору, а бути їм надійним партнером.

У своєму доробку перший головний технічний директор США запропонував 4 інструменти сучасного управління, які б дозволили максимальне залучення громадянського суспільства до вирішення державних питань, а у підсумку досягти добробуту у державі («Open Innovator's Toolkit»):

1. Відкриті дані. Забезпечення публічного доступу до більшого обсягу інформації, що міститься в урядових цифрових файлових кабінетах, не лише з метою прозорості, а й для використання цієї інформації в ході розробок нової продукції і послуг;

2. Спішне скликання. Спільний підхід до вироблення механізмів підвищення конкуренції та стрімкого збільшення обсягів виробництва у публічно врегульованих галузях – енергетика, освіта, охорона здоров'я;

3. Виклики та винагорода. Полишення громіздких бюрократичних процедур у ході вирішення суспільних проблем на користь заохочувальному підходу, що характеризується залученням широкої мережі осіб, винагорода яким здійснюватиметься не за яскраві «позиції», а конкретні результати;

4. Залучення «талентів». Залучення виробників інноваційної продукції до оперативного вирішення питань державного значення [8, с. 1-88].

Безумовно перевага концепції інноваційної держави над концепцією держави соціальної обумовлена також і кризою останньої, про яку з кінця ХХ-го століття зазначають вчені як в Україні, так і за її межами.

Так, чинниками низької ефективності класичної соціальної держави в умовах сьогодення можна вважати економічну глобалізацію, технологічну революцію, міграційні процеси, зміну просторових масштабів («світ без кордонів»), тенденції на ринку праці, «соціальне утриманство» (тенденції до паразитарності щодо соціальної допомоги), бюрократію, суперечність між принципами ринкової економіки та соціальної держави (по суті суперечність між індивідуальним та колективним). Такий стан речей навпаки сприяє пасивності у суспільстві, зниженню національної солідарності, зменшенню обсягів державних коштів на соціальну допомогу та можливості доступу громадян до такої допомоги, а як наслідок збільшенню безробіття та соціальної нерівності. Так, у розвинених країнах з'являються неомоделі соціальної держави – соціальні витрати зменшуються, а акцент зміщується на запобігання соціальним проблемам шляхом активізації громадян у цій сфері, зрос-

тання сфери персональної відповідальності кожного [9, с. 282-285; 10, с. 76].

Не оминув стороною кризи соціальної держави у своєму доробку й Аніш Чопра – аналізуючи роботу уряду США управлінець наголошував на невдоволеності платників податків розподілом державних коштів у період передвиборчої кампанії Рональда Рейгана, який критикував тогочасні соціальні програми, й одержав перемогу на виборах президента США у 1980 році. Незважаючи на свою консервативність у поглядах щодо зменшення втручання держави у життя громадян, Рейган не зміг «зламати» тогочасну соціальну державу, а отже перед урядом США постало питання, як змусити її працювати. Яскравим прикладом ідеологічної боротьби з цією проблемою була політика 42-го президента США Білла Клінтона – він заявляв, що економічне зростання й створення нових робочих місць вбачаються за неможливе, поки не буде проведена реформа системи управління в державі. Тобто питання не в створенні нової програми соціальних виплат чи залученні більшої кількості грошей, а у переході від бюрократії до підприємницької держави, що заохочує суспільство до змін у країні зсередини [8, с. 9-17].

Натомість невіршеними залишаються чимало питань, серед яких: яким чином можна відобразити принцип інноваційної держави у конституційному дискурсі і чи є в цьому необхідність? Чи можна розглядати інноваційну державу у якості неомоделі соціальної держави, і яким чином це можна відобразити у тексті основного закону у разі ствердної відповіді?

Цікавим є те, що приклад США не вбачається актуальним для надання відповіді на ці питання в силу відмінностей у здійсненні інституційної установчої влади у цій державі та в Україні, а також характеристиці конституції США як однієї з найстаріших у світі формальних конституцій та однієї з найбільш жорстких. Натомість у американській доктрині зустрічається думка про «живу» конституцію, тобто теорія про те, що Конституція 1787 року продовжує діяти з доповненнями, якими є судові прецеденти, закони конгресу, акти президента (так, деякі з них уже згаду-

валися вище) [11, с. 33]. Отже, питання про обмеження вторинної установчої влади у конституційному праві США є дискусійним.

Звертаючись до названих обмежень маємо на увазі не лише природне право, права людини, конституційні звичаї, конституційну традицію і доктрину, а й незмінювані положення конституції, процедурні норми щодо здійснення інституційної установчої влади, визначені самою конституцією. Не дивлячись на те, що згідно однієї з теорій першою конституцією, у якій були імplementовані незмінювані положення була саме Конституція США, ця теорія піддається критиці, до прикладу, Річардом Альбертом, який вважає, що у Конституції США відсутні формальні незмінювані норми. Важливо враховувати при розгляді цього питання й те, що особливої необхідності незмінювані положення набувають в контексті войовничої демократії, яка не є актуальною для старих демократій, зокрема США. Тобто якщо й казати про обмеження вторинної установчої влади у США, то про процедурні, а не матеріальні обмеження.

Ось тут і виникає вчення про неформальні зміни до конституції (як обмеження традиційної установчої влади або як елемент постсуверенної теорії) в аспекті її розуміння як «живої». Тобто судову практику, акти органів державної влади у США можна розглядати як актуалізовану установчу владу в певний момент часу, яка здатна підтримувати чинність самої конституції і зв'язувати попередні покоління з теперішнім, стару легітимність первинної установчої влади із актуальною легітимністю [12, с. 303-379]. Таким чином, бачимо, суттєві відмінності конституційного розвитку та дизайну США та України, що унеможливають дослідження досвіду імplementації досліджуваного принципу у конституційний текст.

Водночас на критичній необхідності прийняття саме нової Конституції України у своєму доробку неодноразово заострював увагу кандидат юридичних наук, Голова Ради Харківської правозахисної групи Всеволод Речицький. Так, за результатами роботи Української Гельсінської спілки з прав людини та вищезазначеної Харківської правозахисної групи в ділянці сучасного євроатлантичного

конституціоналізму, захисту прав людини і основоположних свобод в Україні в період 1994–2023 рр., вченим було запропоновано Модельний проект Конституції України, який вийшов у світ у 2023 році [13].

Однією з підстав критики Конституції України 1996 року за В. Речицьким є її «невиліковна хвороба» на соціалізм, що вже саме по собі можна вважати окремою причиною перегляду принципу соціальної держави у тому вигляді, в якому він закріплений у чинному тексті Основного закону. З урахуванням історичної генези Конституції України та ігнорування в її тексті категорій людської підприємливості і свободи народу, автор називає її закамouflьованим «Актом про опіку» (над індивідом та громадянським суспільством). А за таких обставин Українську державу пропонує розглядати не як просто соціальну, а соціалістичну за своєю конституційною суттю, для якої «неухильне підвищення добробуту народу» вище за інші конституційні цінності, що є наслідком виховання у комуністичній ідеології авторів конституційного тексту 1996 року. Так, оптимальними змінами діючого порядку речей є той самий перехід від всеосяжного державного піклування до плекання потреб діяльного і амбіційного індивіда [14, с. 106-112], що цілком відповідає розглянутій вище теорії А. Чопри.

Повернемось до Модельного проекту Конституції України (далі – Модельний проект) – у розділі I «Загальні засади» В. Речицький взагалі прибрав згадку про те, що Україна є соціальною державою. Вчений побудував частину першу статті 3 Модельного проекту таким чином: «Україна є суверенною, ліберально-демократичною, правовою державою». Причиною саме такій редакції зазначені відсутність реальних підстав стверджувати це на конституційному рівні та переконливі твердження конституціоналістів про те, що соціальна держава не може бути водночас державою правовою.

Окремої уваги в межах теми цієї статті заслуговують ще такі норми Модельного проекту: «Громадянський мир, безпека, захищеність і *сталий розвиток* є головними цілями Української держави» (частина друга статті 2); «Кожен має право на ... збереження

анонімності в якості користувача Інтернету та інших загальнодоступних інформаційних мереж» (частина перша статті 23); стаття 39, яка встановлює чіткі межі соціального захисту крізь механізми соціального страхування та мережі догляду за непрацездатними особами, чітку нижню межу пенсійного забезпечення; «Держава дбає про розвиток *підприємницької діяльності*, спрямованої на зростання *добробуту України*» (частина друга статті 42); стаття 44, націлена на покращення системи охорони здоров'я, у тому числі шляхом запровадження кредитної пільгової допомоги держави; розділ IV, який присвячений виокремленню статусу громадянського суспільства, як окремого активного недержавного суб'єкта, що потребує окремого захисту [13, с. 7-49]. Таким чином, можна побачити окремі прояви принципу інноваційної держави у запропонованому конституційному тексті, хоча й без проголошення її як такої і без імплементації деяких критично важливих її елементів.

Проте існують й інші погляди на реформу конституційного тексту у відповідності до сучасних реалій. Молдовський конституціоналіст, доктор юридичних наук Іон Гучак у своєму доробку наполягає на конституціоналізації концепції інноваційної держави з огляду на процес європейської інтеграції Молдови. Він вважає, що закріплення на конституційному рівні такого принципу стало би рушійною силою у процесі інноваційного розвитку держави, що є необхідністю з огляду на партнерську угоду між Молдовою та Європейським Союзом (далі – ЄС), виконуючи умови якої держава повинна забезпечити її інтеграцію до Європейського дослідницького простору, а також розвивати потенціал у галузі досліджень та розробок з метою підтримки економіки та суспільства. Такі вимоги, зокрема, стосуються усіх держав-кандидатів у ЄС.

Отже, І. Гучак розглядає інноваційну державу як державу, що сприяє інноваційній діяльності на національному рівні, тим самим сприяючи суттєвому збільшенню інноваційного потенціалу на всіх рівнях державної організації. Таким чином, вчений вважає, що на конституційному рівні важливо закріпити: право осіб на здійснення інноваційної діяльності; статус держави як інноваційної (така

держава забезпечує виділення достатнього обсягу державних коштів на інновації, розробку нових технологій, маркетинг відкриттів та винаходів, консолідацію інтелектуального потенціалу для вирішення питань, пов'язаних з новими технологіями та їх впровадженням, зі справедливим розподілом коштів дослідникам, а також забезпечення створення інноваційних продуктів не постфактум, а для вирішення нагальних соціальних проблем наперед) [15, с. 62-63, 75-76].

Висновки. Очевидним є те, що соціальна держава як на теренах України, так і за її межами перебуває у безповоротній кризі. Ця криза спонукає дослідників світу шукати альтернативні варіанти побудови конституційного принципу, який би забезпечував добробут суспільства, соціальний захист, а також покращення економічного становища держави. Одним із таких принципів наразі розглядається принцип інноваційної держави, згідно

постулатів якого така держава спонукає розвиток досліджень, розробок та інновацій, що у свою чергу матиме наслідком удосконалену систему охорони здоров'я шляхом застосування нових технологій та продуктів, діджиталізований уряд, що забезпечує легкий доступ до вирішення соціальних питань, активне громадянське суспільство, стимульоване на вироблення нових продуктів тощо. Водночас дискусійним є питання, чи здатна інноваційна держава повністю замінити соціальну, і яким чином можна закріпити у конституційному тексті відповідні зміни. Проте актуальним наразі залишається дослідження можливостей закріплення у Конституції України норм щодо: обов'язку держави сприяти не лише розвитку науки, а й розвиткові інноваційного потенціалу; права людини на здійснення інноваційної діяльності; стимулювання підприємництва; цифрової трансформації та цифрової ідентичності; принципів відкритої науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, № 36. Ст. 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 17.08.2025).
2. Лановська Г. І. Інноваційна екосистема: сутність та принципи. *Економіка і суспільство*. 2017. № 11. С. 257-262.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.08.2025).
4. Гречко О. О. Правові передумови інноваційної діяльності, закладені нормами Конституції України. *Конституційні засади розвитку інноваційного суспільства*: зб. наук. пр. за матеріалами інтернет-конференції (Харків, 25 червня 2021 р.). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021. С. 12-17.
5. Подрез-Ряполова І. В. Правові засади інноваційної діяльності: конституційний аспект. *Конституційні засади розвитку інноваційного суспільства*: зб. наук. пр. за матеріалами інтернет-конференції (Харків, 25 червня 2021 р.). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021. С. 52-56.
6. Єрешко Ю. О. Держава в механізмі сталого розвитку. *Економіка та суспільство*. 2021. № 25. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-86>
7. Якименко І. Л., Петрашко Л. П., Димань Т. М., Салавор О. М., Шаповалов Є. Б., Галабурда М. А., Ничик О. В., Мартинюк О. В. Стратегія сталого розвитку: Європейські горизонти: підручник. Київ: НУХТ, 2022. 337 с.
8. Chopra A. *Innovative State: How New Technologies Can Transform Government*. New York: Grove Press, 2014. 305 p.
9. Хлівнюк Т. П. Соціальна держава як інститут справедливості: розподіл загального блага у суспільстві відкритого доступу. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. Вип. 53. С. 282-287.
10. Іщенко О. М. Філософія соціальної держави: від ідеї до кризи. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2015. Вип. 6. С. 74-78.
11. Самофалов Л. П., Олійник В. В., Шумний А. О. Актуальні питання вдосконалення Основного Закону України порівняно з деякими положеннями Конституції США. *Право і суспільство*. 2019. № 2, ч. 2. С. 32-37.

12. Берченко Г. В. Конституція як акт установчої влади: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2024. 596 с.
13. Речицький В. В. Модельний проект Конституції України. Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2023. 130 с.
14. Речицький В. В. Конституційне А Б В. Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2016. 408 с.
15. Guceac I. The innovative state: a challenge for the future of the sovereignty of the Republic of Moldova. *Cross Border Journal for International Studies*. 2017. № 4. P. 61-79.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 16.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025